

нина виникають з розвитком у державі демократії, породжені нею, можуть реально існувати і розвиватися тільки в демократичному суспільстві. Відхід же від демократії завжди розпочинається саме з обмежень прав людини.

- Список літератури:** 1. Конституція України. - К.: НОРМА, 1996.
2. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. - М.: НОРМА, 1991.
3. Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права. Права людини і професійні стандарти. - К.: Укр.-америк. бюро захисту прав людини, 1996. 4. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права. - К.: Укр. правнича фундація, 1995.
5. Факультативний Протокол до міжнародного Пакту про громадянські та політичні права//Права людини і професійні стандарти. - К.: Укр.-америк. бюро захисту прав людини, 1996.

О.Р. Дашковська, канд. юрид. наук

ПРИНЦИП ПОДІЛУ ВЛАДИ ЯК ГАРАНТІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Принцип поділу влади є найважливішою гарантією демократизму державного ладу, забезпечення прав та законних інтересів людини і громадянина. Цей принцип дозволяє ефективно виявляти і відображати інтереси як більшості, так і меншості різноманітних груп населення — національних, регіональних, фахових, створювати сприятливі умови для прийняття компромісних державних рішень.

Науковий аналіз і вирішення проблем правильної організації поділу влади здатні розв'язати низку важливих практичних завдань. До них належать організація найбільш раціонального розподілу праці в державному апараті, недопущення узурпації влади одним чи групою державних органів, їх взаємне стримування від спроб надмірної концентрації влади, раціональне розв'язання конфліктів, що неминуче виникають у суспільстві. *l*

Історичні джерела вчення про поділ влади криються в запропонованому ще античними мислителями розподілі праці між різноманітними гілками державного апарату. Платон, Арістотель, Пелібій та інші поклали в основу класифікації державних органів відмінність між ними за їх функціональним призначенням (законодавство, виконавча функція, діяльність судів). У суспільному розподілі праці Платон вбачав важливий засіб забезпечення добро-

буту своєї ідеальної держави, існуючої заради самої себе. Переконаний у тому, що кожний вільний член суспільства невіддільний від держави, до якої він належить, Платон визнавав суб'єктом свободи не окрему особистість, а все суспільство, всю державу в цілому. Закон, на думку Платона, ставить за мету не добробут будь-якої верстви населення, а благо всієї держави в цілому (9, с. 323). Таким чином, вихідним постулатом Платона на думку В. С. Нерсисянца, є досягнення не індивідуальної свободи людини, а створення умов тотальної свободи — свободи держави в її сукупності, цілісності, неподільності (8, с. 184, 185). На відміну від антиіндивідуалістських поглядів Платона буржуазно-ліберальні ідеологи Нового часу концепцію поділу влади обґрунтовували виходячи з трактування держави як неминучого зла, яке необхідно обмежити шляхом розподілу функцій і повноважень між державними органами з метою викорінення зловживання владою, ствердження законності і забезпечення природних прав та свобод людини.

Вимога відокремлення різних гілок влади одержала розвиток і соціальне звучання і в працях М. Падуанського, який вважав за необхідне в умовах абсолютизму, що формувався, посилення спеціалізації органів у державному апараті і бачив у забезпеченні безумовного підкорення законам засіб запобігання суперечностей не тільки між пануючими групами, а й між окремими верствами населення (1).

Соціальний аспект взаємодії державних органів отримав найбільш повне відображення у сформульованому Дж. Локком і особливо Ш. Л. Монтеск'є класичному варіанті теорії поділу влади, спрямованому на мирне розв'язання конфлікту між дворянством та буржуазією. Поділ впливу між буржуазією і дворянством у державному апараті ці мислителі (незважаючи на відмінність у їх підходах до даної проблеми) визнавали засобом здобутку соціальних компромісів, вважаючи, що керування окремими гілками державної влади і відповідними видами державних органів повинно здійснюватися представниками різних станів. Усі гілки влади мають бути відокремленими одна від одної і взаємоурівноваженими. В юридичному аспекті відокремлення гілок влади не виключає їх взаємозалежності, взаємовпливу і взаємостимування. Головну мету теорії поділу влади (в цьому ж полягає і її основна цінність) її фундатори вбачали в запобіганні свавілля і насильству, забезпеченні свободи особистості, недопущенні узурпації влади, всебічному розвитку демократії в рамках законності (5; 6).

Та ж мета запобігання деспотизму і створення можливостей здобутку соціальних компромісів (але в завуальованій формі логічних схем і наукових абстракцій) висувалася в працях німецьких мислителів І. Канта і Г. Гегеля (2; 3).

У політичній практиці США, а згодом і інших держав, соціальний аспект знайшов своє відбиття у впливі поділу влади на державний механізм через діяльність політичних партій, особливо в умовах так званого “поділеного правління” (7, с. 327), коли в законодавчій гілці влади більшість становлять представники однієї партії, а у виконавчій — іншої. Криза американського різновиду реалізації принципу поділу влади через систему стримок і противаг і досі залишається основою організації та функціонування верховної державної влади США. Витримуючи дефермації і викривлення у процесі її реалізації, інтегруючи в собі наслідки соціальних та державних конфліктів, сучасна система стримок і противаг розвивається і пристосовується до соціально-економічних і політичних умов, що постійно змінюються, так само, як і весь державний механізм США. Система стримок і противаг, як концепція поділу влади в цілому, залишаючись засобом розподілу праці стосовно державного механізму (7, с. 98-101), і сьогодні використовується для врегулювання розбіжностей численних конкуруючих політичних угруповань, стабілізації внутрішніх суспільних взаємозв'язків проведення єдиної державної політики.

Соціальна цінність поділу влади полягає в тому, що він покликаний запобігти можливості зосередження повноти влади в руках будь-якої гілки чи державного органу. Тому його справедливо вважають важливою гарантією політичної свободи особистості. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, які, в свою чергу, не є тотожними. Утвердження прав людини та громадянина — це їх визнання державою шляхом проголошення і закріплення прав людини в Конституції і законах держави, а забезпечення — це створення державою належних умов для захисту прав та свобод людини і громадянина шляхом поновлення порушеного правомірною стану і притягнення порушників до юридичної відповідальності (10, с. 50, 51; 11, с. 8-10).

Конституція України 1996 р. визнала людину найвищою соціальною цінністю не тільки для держави, але й для всього суспільства; усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані субординовані цінності людини. Держава повинна створити і гарантувати такі умови, які стануть бар'єром всевладдю її органів щодо

людини, має перешкоджати виникненню таких ситуацій, коли людина може стати маріонеткою будь-якої державної політики, "гвинтиком" державного механізму; не існує такої цінності, заради якої можна було б пожертвувати інтересами людини.

Принцип поділу влади є важливим засобом запобігання і розв'язання конфліктів, що неминуче виникають у суспільстві з приводу компетенції державних органів, співвідношення юридичної сили правових актів, форм взаємодії органів влади, процедур, що застосовуються при розв'язанні конфліктів, тощо.

Пріоритетним шляхом подолання соціальних і державно-правових конфліктів мусить стати їх запобігання (4, с. 25). Він передбачає попередження їх джерел — кризових явищ усієї системи суспільних стосунків, розширення гласності та інформованості державних органів, наукове прогнозування, тісну взаємодію гілок влади при підготовці правових рішень, превентивний вплив можливості застосування тією чи іншою гілкою влади наданих їй законом стримок і противаг.

Інший шлях подолання вказаних конфліктів — їх цивілізоване розв'язання через застосування системи стримок і противаг, використання погоджувальних процедур і розгляд суперечок у суді. Система стримок і противаг як засіб, який найчастіше застосовується в конфліктно небезпечних відносинах між законодавчою і виконавчою гілками влади, доповнюється ще системою неформальних контактів між ними. Найбільш дієвим способом їх вирішення є використання погоджувальних процедур, створення погоджувальних комісій, залучення посередників до переговорних процесів в особі громадських і політичних об'єднань та партій. У разі виникнення найбільш гострих конфліктів, коли інші засоби недостатні, у ролі арбітра можуть виступати органи правосуддя чи Конституційний Суд. Саме таким шляхом повинно досягатися основне завдання поділу влади — забезпечення непохитності прав громадян.

Список літератури: 1. Ворошилов Н. Критический обзор теории разделения властей. - Ярославль, 1871. 2. Гегель Г. Философия права//Сочинения. - Т. 7. - М.: Политиздат, 1934. 3. Кант И. Сочинения в 6 т. - Т. 4. - Ч. 2. - М.: Политиздат, 1965. 4. Котлевская И.В. Юридизация конфликтов как путь к разрешению и согласию//Центр конфликтологических исследований. - М.: Прогресс, 1995. 5. Локк Дж. Избранные произведения. - М.: Мысль, 1974. 6. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. - М.: Наука, 1955. 7. Мишин О.О. Американская доктрина "сдержек и противовесов" и современность//Сов. государство и право. - 1981. - № 7. 8. Нерсесянц В.С. Политические учения Древней Греции. - М.: Наука, 1971. 9. Платон. Государство //

Сочинения. - Т. 3. - Ч. 1. - М.: Мысль, 1971. 10. Рабінович П.М. Основні права людини: спроба загальнотеоретичної характеристики//Права людини в Україні: Інформ.-аналіт. бюл. - Вип. 3. - Київ-Харків, 1993. 11. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України//Праці Львів. лабораторії прав людини Акад. прав. наук України: Коментарі законодавства. Серія 11: - Харків: Право, 1997.

Н.П. Осипова, д-р філос. наук

ЗАКОННІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

З поглибленням процесу побудови в Україні правової держави все нових підходів набуває проблема законності. Одне із чільних місць серед них належить соціальним аспектам законності. Їх пізнання полягає у тому, аби зрозуміти, по-перше, як функціонує механізм проведення в життя цілей суб'єктів законності, що базується на засадах примусових засобів контролю, і, по-друге, як зробити цей механізм ефективним.

Погляд на законність із соціальної точки зору має значні, тільки йому притаманні методологічні переваги. Перш за все завдяки такому погляду можна уникнути одномірного підходу до проблем втілення законності, коли вона здається проблемою такого застосування законів, яке абстрагується від впливу на суб'єктів права суспільного середовища. А це не дозволяє виявити неоднакові за своїм фактичним станом зони дієвості конкретних законів та інших правових норм, що, в свою чергу, вимагає більш пластичного підходу до них. Наприклад, соціологічні чинники такого типу мають бути враховані при втіленні принципів законності, коли йдеться про реалізацію Закону про мову. Те ж саме можна сказати, наприклад, щодо реалізації вимог законності при паюванні землі і наділенні нею в натурі: адже в різних регіонах існують, приміром, різні соціально-психологічні традиції ставлення до приватної власності на землю, є й інші відмінності. При цьому слід наголосити на тому, що існуюча правова система при всіх її негараздах дає можливість такого неодномірного підходу. Другим методологічним здобутком соціологічного підходу до проблеми законності може бути подолання фактично механістичних підходів до неї, коли вона розглядається лише як реалізація вимог закону й абстрагується від особливостей різномірної діяльності фізичних і юридичних осіб, а значить, від об'єктивних передумов їх правової поведінки. Нарешті, соціологічний підхід до